

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hallila, Mika

Title: Kirja kirjan jälkeen - ajatuksia Haavikosta, puista ja kirjan elämästä

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Hallila, M. (2020). Kirja kirjan jälkeen - ajatuksia Haavikosta, puista ja kirjan elämästä. In K. Ahvenjärvi, J. Joensuu, A. Helle, & S. Karkulehto (Eds.), Paperinen avaruus : näkökulmia kirjaesineen ja kirjallisuuden materiaalisuuksiin (pp. 369-374). Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 128. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8137-2>

Mika Hallila

KIRJA KIRJAN JÄLKEEN – AJATUKSIA HAAVIKOSTA, PUISTA JA KIRJAN ELÄMÄSTÄ

”On monta viisasta miestä, mutta ei toisaalta yhtään / hullua puuta. / Kirjoittamisen jälkeen vaikeinta / on lukeminen”. Paavo Haavikon säkeet ovat ajalta, jolloin puut olivat puita, miehet miehiä ja runot kirjoitettu luettavaksi kirjoihin. Kokoelma *Puut, kaikki heidän vihreytensä* ilmestyi vuonna 1966. Se meni jotenkin niin, että ensin kirjailija hakkasi sormillaan kirjoituskoneensa näppäimiä ja sai paperille sanoja. Sitten kaikki sanat olivat paikallaan siinä järjestyksessä, jossa ne vietiin kirjoihin. Ne painettiin painokoneella paperille ja sidottiin kovien pahvikansien väliin. Paperi ja pahvi olivat puumassasta tehdyt, lähtöisin puusta. Ja mitä puuta ne vain olivatkin, hulluja ne eivät olleet.

Haavikon sanoissa miehet ja puut eroavat suhteissaan juuri hulluuteen. Siinä, missä puilta puuttuu hulluus, hullujen miesten olemassaolo on epäsuoraan sanottu. Kun eivät kerran kaikki vaan ”monta” miehistä ovat viisaita, ja kun kerran puissa ei ole ”toisaalta” yhtään hullua, on oltava hulluja miehiä. Haavikolla miehet, viisaat tai hullut, eivät ole puita, eivätkä puut ole miehiä. Ehkä ainoa ero miehen ja puun välillä on, että puu ei ole hullu?

Vielä reilu vuosikymmen ennen tuota aikaa eroa ei nähty: vuonna 1952 levytettiin iskelmä, jonka mukaan miehet ja puut ovat yhtä ja samaa. Toivo Kärki sävelsi, Reino Helismaa sanoitti ja Tapio Rautavaara esitti: ”Ennen oli miehet rautaa, laivat oli puuta, hiio-hoi! / Puuta ovat miehet nyt, ja laivat ovat rautaa, hiio-hoi, hiio-hoi!” Laulun miehet ovat puuta, puuksi raudasta muuttuneet. Se on kuva, jossa miesten ja laivojen osat vaihtuvat, rauta-aikaa seuraa puiden aika, vahvasta tulee heikko. Mutta Haavikko, hän eli vahvojen puiden aikaa.

Miksi Haavikon säkeet näyttäisivät yhdistävän miehet, puut, hullut, viisaat, lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuden? Mitä tarkoittaa, että ”kirjoittamisen jälkeen vaikeinta on lukeminen”? Onko

kyse siitä, että kirjoittaminen on kaikkein vaikeinta kaikesta, mitä voi tehdä, ja että seuraavaksi vaikeinta on lukeminen? Vai tarkoittaanko, että sen jälkeen, kun on kirjoittanut, muilla tekemisillä on eri vaikeusasteita, ja näistä ensiksi vaikeinta on lukeminen? Onko kyseessä osa vaikeiden tekemisten listaa? Onko olemassa jotain kirjoittamisen edellä ja lukemisen takana?

Ystävä Mauno Saari kertoo Haavikon kertoneen, kuinka kirjoittaminen on ajattelemista ja lukeminen ajattelemaan haastamista. Luultavimmin vaikeuden ideana onkin liittää molemmat ajattelemiseen, ihmisen mieleen. Mieli voi olla hullu tai viisas, mutta mihiin tarvitaan hulluudesta uupuvat puut? Kaikki säikeiden elementit yhdistää yksi: kirjaan painettu sana. Ja siitä, jos jotakin, saa kiittää puita. Kysymys on ajattelun ja puun liitosta. Haavikko ei koskaan siirtynyt kirjoituskoneella kirjoittamisesta tietokoneeseen. Miksi? Siitä hän puhui viimeisessä haastattelussaan *Suomen Kuvalehdessä* (21.12.2007):

Ei ole hienompaa ääntä kuin kirjoituskoneen ääni. Kun tekstiä korjaa, näkee aikaisemman version. Tietokoneessa ensimmäinen, paras, lause katoaa. Se on vaikuttanut kirjoihin aika paljon. Tietokoneella on helpo kirjoittaa runoja tai mitä tahansa, mutta ne eivät ole välttämättä syntyneet ihmismielen luontaisen prosessin kautta.

Lainaus on paljonpuhuva: siirtyminen kirjoituskoneesta tietokoneeseen kadottaa parhaan lauseen ja yhteyden mielen prosessiin, ajatteluun. Tietokone ei tee pysyvää jälkeä paperiin. Kirjoittamisesta ja ajattelusta on tullut vaikean sijaan helppoa. Ehkä puiden aika on päättymässä? Osana repliikkiään Haavikko – kirjoittamisessa tapahtuvan muutoksen lisäksi – viittaa kirjojen muutoksiin. Puhe on kirjojen sisällön, muodon ja ajatuksen muutoksesta, johon tietokoneet vaikuttavat, mutta ei itse kirjaesineen muutoksesta. Oletus painetun kirjamuodon pysyvyydestä ja jatkuvuudesta on sisäänrakennettuna haastateltavan puheeseen. Haavikko piti kirjasta – varmaan niin lujasti kiinni, että jätti huomaamatta, miten kirjan muutos oli paljon radikaalimpi. Näkijältä jäi näkemättä, että kirja esineenäkin voi muuttua, että kirjakin voisi jättää puiden viisauden.

Haavikolle kirja pysyi näkymättömänä, eikä hän ollut yksin. Sama on koskenut suurinta osaa ihmisistä vuosisatojen ajan: kirja on ollut näkymätön väline, esine, jonka esineellisyydestä harvan on ollut syytä olla erityisen tietoinen. Historiasta ei löydä monta paikkaa, jossa tämä näkymätön tulee näkyväksi. Myöhäisantiikissa se tapahtui ensimmäisen kerran, kun sivilisoitunut maailma siirtyi kääroistä koodekseihin, sidottuun kirjaan. Niin, kirja <3. Eläköön, kirja! Keskiajalla käsin kirjoitettu, ääneen luettavaksi tarkoitettu, uudelta ajalta alkaen herkistyville ja oppivaisille mielille hiljaisuudessa nautittavaksi painettu. Eläköön!

Kirjassa henki ylitti materian. Kirja oli polku lukemiseen, oppimiseen, ajatteluun. Samaan aikaan se saattoi olla kuin ilmaa, kuin ei-mitään, ja, kuitenkin, juuri kirja, sen tuntu, tuoksu, toimivuus korvaamattomalta tuntuva. Historian matkalla on ollut kirjan materiaalisuutta ja sen rajoja koettelevia kokeiluja typografialeikeistä ja kurkistuskirjoista kolmiulotteisuuteen. Ne voivat tuoda esille kirjan esineellisyyttä. Tehdä kirjasta ongelmallisen, asettua välineelliseen vastahankaan. Mutta ne ovat olleet yleensä yksinäisiä, joskus öisiäkin, huutoja valtaviiran reunamilta, kirjallisten heimojen ritualistia symboleja, toteemipuita. Vasta omana aikanamme, 1990-luvulta lähtien, on oltu tilanteessa, jossa suuri osa lukijoista on joutunut tulemaan tietoiseksi kirjasta esineenä. Digitaalisuus on tehnyt kirjasta näkyvän, toisen kerran sen historiassa. Ja kun ensimmäinen kerta kerran oli alku, onko toinen kerta loppu? Onko kirja tiensä päässä – kuollut vaikkei kuopattu?

Kirjan kuolemaa povattiin ensimmäisenä 1990-luvun visionäärisinä vuosina, kun digitaalinen teknologia alkoi paljastaa ulottuvuuksiaan ja rajattomilta vaikuttavilla mahdollisuuksillaan. Vuosien ja vuosikymmenten kuluessa olemme nähneet, kuinka sitten tulivat lukulaitteet, tabletit, tietokoneiden lukuohjelmat, sähkökirjat ja niihin keskittyvät suoratoistopalvelut, äänikirjat, romanimaisen polveilevat tv-sarjat. Painetun kirjan ajan tulisi olla ohi. Samaan aikaan kuitenkin ennustusten vastaisesti kasvavat kirjapainot kauppoissa, kirjastoissa, kodeissa. Painettu kirja näyttää voivan hyvin, suorastaan kukoistavan. Moni viisaana itseään pitävä saattaa silti vie-

läkin ajatella, että eletään siirtymävaihetta. Että vaikka kirja näyttäisi elävän ja voivan hyvin, tosiasiaa se taitaa olla ympärilleen kasvaneen uuden ja elinvoimaisen metsän komea kelo, vaikuttavana näky vailla elinvoimaa.

Nykyään painettua kirjaa pidetään usein ja osoitetaan tutkimuksissakin ylivoimaiseksi oppimisen, keskittymisen, empatian ja ymmärryksen saavuttamisessa. Nopeiden medioiden ja vilkkaiden, keskittymiskyvyttömiä mieltä aikakaudella kirjalle povataan edelleen tulevaisuus ja paikka ihmisenä olemisen oppimisessa. Siksi kai tietoisuus kirjaesineen materiaalisuudesta ei ole vienyt kirjan kuolemaan. Painettu kirja ei silti ole voinut pysyä yksin kirjana. Sanan ja käsitteen ala on muuttunut, kirjaa ei voi enää kirjoittaa kiveen, eikä edes yksin puuhun. Siis että mitä se nyt on, tai mitä se ei ole. Metsähän on täynnä kiviä ja varsinkin puita!

Kuuntele. Nyt puut seisovat aivan hiljaa. Haavikko on poissa. Yhä on olemassa viisaita ja hulluja miehiä, yhä on vaikeaa kirjoittamista, lukemista, ajattelua. On puiden viisautta. Kirja vain ei nyt ole ihan entisensä. Otetaan tämä kirjoitus, esimerkiksi. Se painettiin tähän kirjaan, vaikka se olisi voitu laittaa kirjaan painamattakin. Yhtä lailla olisit sen lukenut tai jättänyt lukematta. Voisit sen lukea levollisesti painetusta kirjasta tai rauhattomin mielin ei-painetuista kirjoista, vaikka silloin kenties kesken lukemisen olisitkin tarkistanut uutiset, sään, puiden elämän. Kuunnellut lintujen laulua, Bachia, iskelmää. Ajatellut: Ennen oli kirjat puuta ja miehet viisaita tai hulluja, hiio-hoi! Jotain muuta ovat miehet nyt ja kirjat kirjoitusta, puhetta, kuvaa, aineettomien merkkien välkehdintää lukulaitteissa ja näyttöpäätteillä, hiio-hoi, hiio-hoi!

LÄHTEET

- Haavikko, Paavo (1966) *Puut, kaikki heidän vihreytensä*. Helsinki: Otava.
- Rautavaara, Tapio (1952) *Laivat puuta, miehet rautaa*. Säv. Toivo Kärki. San. Reino Helismaa.
- Saari, Mauno (2010) Haavikko ja vanhuus. Luettavissa osoitteessa <https://www.maunosaari.fi/blogi/2010/02/23/5>. (Luettu 21.5.2019.)
- Sharma, Leena (2007) Hän – muotokuvassa Paavo Haavikko. *Suomen Kuvalehti* 21.12.2007.